

Ongelmallinen järkäle

■ JUKKA-PEKKA PIETIÄINEN

Ohto Manninen ja Raimo Salokangas: *Eljas Erkko. Vaikene-maton valtiomahti*. WSOY 2009.

Eljas Erkon (1895–1965) 750-sivuinen elämäkerta ei noussut viime syksyn kohuelämäkertojen joukkoon. Synnä eivät ole vain laiskat toimittajat ja lukijat, vaan kysymys on myös itse kirjasta. Professori Ohto Mannisen ja professori Raimo Salokankaan valinta teoksen kirjoittajiksi on sekä ymmärrettävää että yllättävää. Manninen on toisen maailmansodan tunti- ja, mutta sotahistorioitsija. Salokangas on yksi johtavista lehdistöhistorian tuntijoista, mutta elämäkerta ei ole hänenkään leipäla-

jinsa. Kumpikaan kirjoittaja ei ole mikään kuoliaaksi naurattaja, mikä näkyy teoksen vakavassa ja ääriasiallisessa otteessa. Manninen kirjoittaa raskassoutuisesti. Salokankaan teksti on helppolukuista.

Yksityistä ihmistä ei voi erottaa julkisesta, ihmistä hänen saavutuksistaan, kirjoitti Saska Saarikoski osuvasti *Helsingin Sanomissa* (21.1.2010). Eljas Erkon elämäkerrasta jää puuttumaan sellainen draaman kaari, joka olisi tehnyt kirjasta useammille lukijoille lähestyttävämmän. Tämä olisi ollut mahdollista tehdä tutkimuksen laadusta tinkimättä. Ihminen Eljas Erkko saa nyt kovin laimean kuvauksen, vaikka hänen vaikea äitisuhteensa, koleerinen luonteensa ja onnellinen avioliittonsa tulevat mainituiksi. Asiat riitelevät, mutta miehet haukutaan, sanoi Urho Kekkonen Erkosta. Päättämään ja etuoikeuksiin tottunut, kärsimätön mies, kuvaa Raimo Salokangas.

Teoksen perusongelma on se, että tekijät eivät ole miettineet elämäkertaa historiankirjoituksen lajina. Elämäkerran tulee luonnollisesti olla yksilön ja ympäröivän yhteiskunnan vuorovaikutuksen tutkimista. Ympäröivän yhteiskunnan kuvauksen laajuus ja yksityiskohtaisuus tulisi olla perusteltua elämäkerran kohteen ymmärtämisen kannalta. Tässä kirjassa raja ylitetään. Erkon järjestötehtävät ja paperinsäännöstely kuvataan piinallisella pikkutarkkuudella. Talvisodan taustan ja sotien ajan kuvauksessa Erkko hukkuu tapahtumien kulissein.

Teoksessa on toki valtavan kiinnostavaa tietoa. Etenkin Salokankaan osuuksissa on paljon uutta. Manninen kierrättää paljon myös vanhaa, jota hän kuorruttaa Erkko-aineistolla. Molempien pe-

rusteltuihin näkemyksiin on helppo yhtyä. Eljas Erkolla oli, kuten tunnettua, keskeinen rooli Sanoma Oy:n nousussa Suomen johtavaksi mediataloksi. Hän teki puolelehtenä olleesta *Helsingin Sanomista* ”afäärilehden”. Raimo Salokankaan kertomus valtataistelusta, jolla Erkköjen suku – ja suvun sisällä Eljas – hankki asemansa, on kiinnostavaa luettavaa. Erkon rooli läntisten mediasuhteiden avaajana ja vaalijana tulee myös esiin. Hän toi suomalaisille muun muassa *Aku Ankan* ja *Valitut Palat*. Erkon asemaa kuvaa, että hän oli vaikutusvaltaaan ja kontakteiltaan tasavertainen presidenttien kanssa.

Ulkoministeriön unohtunut arkisto

On erinomaista, että kirjoittajat ovat voineet ammentaa Sanomien arkiston aarteita ja heidän käytössään on ollut myös Eljas Erkon päiväkirja. Olen itse yksi ensimmäisistä, joka sai 1980-luvulla käyttää tätä aiemmin suljettuna olutta arkistoa. Luvan saaminen ei ollut helppoa, lisäksi silloinen arkistonhoitaja laittoi kapuloita ratkaisiin. Hänen tehtävänään ei ollut avustaa vaan estää tutkijaa. Jouduin toistuvasti vetoamaan historianprojektin silloiseen vetäjään, päätoimittaja Keijo Kylävaaraan, joka herrasmiehen taidolla auttoi nuorta tutkijaa. Mannisella ja Salokankaalla on ollut helpompaa.

Sen sijaan on harmillista, ettei Aatos Erkko ole ollut kirjoittajien käytettävissä. En toki odottanut mitään herlinmäistä avautumista, mutta olisi ollut hienoa, kun tämä kirja kerran tehtiin, että pojan näkökulma ja aineistot olisivat olleet käytettävissä. Nyt elämäkerran kirjoittajat joutuvat toteamaan muun muassa sen, ettei Eljaksen puolison

Eljas Erkko lähetystösihteerinä Lontoossa. Kirjan kuvitusta.

Violet Erkon ensimmäisestä avioliitosta tiedetä mitään. Teoksen ainoa haastattelu on Ohto Mannisen Kustaa Vilkunasta vuonna 1977 tekemä! Aatos Erkon osalta tekijät voivat viitata vain *Helsingin Sanomien* vuonna 2007 tekemään haastatteluun.

Yllättävää on, että kirjoittajat eivät ole käyttäneet huomattavaa osaa ulkoministeriön arkiston Erkko-aineistosta. Joku hyväks on vienyt ulkoministeriön arkistosta mukanaan Erkon henkilökortin, joten se ei ollut heidän käytössään. Diplomaatin uralla Tallinnassa, Lontoossa ja Tukholmassa olleen Erkon henkilökansio ja raportit ovat jääneet hyödyntämättä.

Niiden asemesta Manninen viittaa muun muassa Erkon päiväkirjaan. Ulkoministeriön arkiston osalta hän lienee käyttänyt jo 1970-luvulla teokseensa *Toteutumaton valtioliitto* (1977) keräämiään aineistoja, sillä hän viittaa lähdeluettelossa Tukholman lähetystön tileihin, jotka ovat saamani tiedon mukaan sittemmin hävitetty.

Salokankaan osuudessa käsitellään varsin yksinkertaisesti Suomen Lontoon-lähettilään Ossian Donnerin eroon liittyviä seikkoja. Ulkoministeriön arkistossa olevan Donnerin henkilökansion käyttäminen olisi mahdollistanut sen, että Erkon käsityksen lisäksi tasapainottava Donnerin oma näkemys olisi tullut kirjattua.

Holsti ja Erkko

Teoksen lähdeaineisto on kaiken kaikkiaan laaja. Marmattaminen eräiden yksityisarkistojen käyttämättä jättämisestä on tästä syystä ehkä kohtuutonta. Otan esille vain yhden. Koska olen itse käyttänyt sekä väitöskirjassani että myöhemminkin Kansallisarkistossa olevaa *Helsingin Sanomien* piiriin kuuluneen diplomaatti Rudolf Holstin kokoelmaa, olen harmistunut. Erkon ja Holstin kirjeenvaihdon olisi löytänyt helposti.

Vaikeammin löydettäviä ovat maininnat Erkosta muiden kirjeissä, mutta tähänkin olisi ollut saatavissa apua. Esimerkiksi Åke Sandlerin kirjeessä Holstille kerrotaan, että Erkko ei syyskuussa 1941 uskonut Saksan voittavan, vaikka se löisi Venäjän. Urho Toivola puolestaan kertoi kesällä 1944 Yhdysvalloissa olleelle Holstille: ”Jo talvela sain kuulla Eljaksen järjestäneen omat asiansa sille kannalle, että hän voi elää Ruotsissa – rahojensa varassa, kävipä Suomen miten hyvänsä. En luule, että hän voi panna pystyyn mitään pakolaishallitusta. Sellaista ei kukaan tunnustaisi.” Holsti puolestaan laittoi vuonna 1945 luetellessaan nollanarvoisia isänmaallisia miehiä listalle myös Erkon.

Olisin toivonut terävämpiä kommentteja Eljas Erkon ja Rudolf Holstin suhteesta, sillä Holsti oli sentään

tuntenut Eljas Erkon lapsesta saakka ja oli ollut hänen opettajansa ja esimiehensä. Muistelmissaan (julkaistu *Suomen Kuvalehdessä* vuosina 1984–85) Holsti kuvasi Erkon opportunistiksi. Hän oli kaatamassa Helsingin Sanomien avuilla ulkoministeri Holstia syksyllä 1938 ja oli sen jälkeen käytettävissä tämän seuraajaksi.

Katkeroitunut Holsti arvioi sittemmin Genevestä käsin kriittisesti ja poleemisesti kotimaansa hallituksen politiikkaa. Kun Neuvostoliitto painosti Suomea, hän ehdotti loka–marraskuussa 1939 useampaan kertaan, että Suomi vetoaisi Kansainliittoon. Erkon mielestä se olisi merkinnyt Suomen puolueettomuuden vaarantamista.

Talvisodan syttymispäivänä Holsti kirjoitti sukulaisilleen:

Tullessani hallitukseen kolme vuotta sitten, oli ainoana varmana päämaalina estää Isänmaata joutumasta siihen onnettomuuteen, joka tänään on tullut Suomen osaksi. Lähtiessäni vuosi sitten Suomesta oli miehiä, jotka olivat mielestään minua viisaampia. Isänmaallista tunnetta Suomen kansalta ei ole koskaan puuttunut, mutta tunteilla ei hoideta kansainvälistä politiikkaa.

J.K. Paasikivi ei siis ollut ainoa, joka piti talvisotaa ”Erkon sotana”. Manninen summaa, että myöhemmin paljastuneet tiedot osoittavat, että lisämyönnytykset eivät enää olisi estäneet sotaa tai itsenäisyyden menettämistä. Siihen, käytettiinkö kaikki diplomatian keinot, hän ei ota kantaa.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston Suomen historian dosentti.